

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 821.161.2-94 (092) Гончар

Людмила РОМАЩЕНКО

ОЛЕСЬ ГОНЧАР **У «СПОГАДАХ» ДМИТРА ПАВЛИЧКА** *(Роздуми над книгою)*

Павличко Д. Спогади. Т. 1. Київ: Ярославів Вал, 2015. 488с.

З Дмитром Павличком ми особисто знайомі, неодноразово зустрічалися на різноманітних міжнародних форумах у Києві, Кракові (Дмитро Васильович був Послом України в Республіці Польщі (1999-2002); завдяки його клопотанню в центрі Варшави в березні 2002 року було споруджено пам'ятник Тарасові Шевченку). Але найчастіше – у старовинному Кременці, де щороку на початку вересня відбувається українсько-польська конференція „Діалог двох культур”. У цьому волинському містечку народився великий польський поет і драматург Юліуш Словацький. Щороку міжнародний літературно-мистецький форум збирає відомих культурних діячів, науковців із Польщі та України (й інших країн) і серед його постійних учасників – поет, перекладач Дмитро Павличко.

Під час чергової кременецької зустрічі вкотре вдалося поспілкуватися з Д. Павличком. Поет згадав, як балотувався по Чигиринському виборчому округу і не пройшов, передав вітання черкаським знайомим і подарував щойно видану книгу „Спогадів” із підписом: „Я – родом із Суботова!” На мое здивування з приводу такого запису відповів, що таким чином підкреслює свою духовну причетність до Богданового краю.

Спогади цікаві тим (незважаючи на значну ідеологічну zaangażованість і суб'єктивність (витрати мемуарного жанру)), що з них постають портрети відомих українських (і не тільки) письменників, перекладачів, композиторів, режисерів та

інших культурних і державно-громадських діячів, із якими Павличкові довелося спілкуватися, співпрацювати, приятелювати: М. Рильського, О. Довженка, М. Бажана, А. Головка, А. Малишка, І. Ле, І. Вільде, О. Коломійця, О. Твардовського, М. Шолохова, С. Параджанова, Г. Кочура, О. Білаша та ін.

Серед численних мемуарних портретів – про Олесь Гончара найбільш розлогий, на 22 сторінки, якщо інші лише на кілька сторінок. За винятком хіба що нарису про Андрія Малишка, якому теж відведено чимало місця в мемуарах.

Мемуарні портрети названі за іменами культурних діячів, про яких у них ідеться. Щодо нарису про Олесь Гончара, то він має й другу назву, підзаголовок „Іди за мною!”, значення якого розкривається в тексті.

Найперше Д. Павличко згадує про своє враження від першого великого твору Олесь Гончара, що приніс, без перебільшення, йому світову популярність (у цьому переконалася на власному досвіді, коли працювала над кандидатською дисертацією й вивчала питання читабельності творів Олесь Гончара за кордоном): «„Прапороносці” Олесь Гончара я прочитав, коли був учнем десятого класу (1948). Тоді кожен випускник середньої школи перечитував той роман двічі, може, тричі... Читав і я. Відзначав у пам'яті епізоди героїзму воїнів Червоної Армії... Найбільше мені подобався Хома Хаєцький. Та не тільки Хаєцький. Мені подобалися всі образи українців у „Прапороносцях”...» (с. 134-135).

Таким чином Д. Павличко відстоює право твору Олесь Гончара займати почесне місце в літературі: „Велика історична заслуга Гончара в тому, що він у „Прапороносцях” показав українців як мужніх, сміливих, добрих воїнів. Отже, й сьогодні не можна викреслювати „Прапороносців” з нашої літератури” (с. 135).

Резюме Д. Павличка особливо важливе нині, коли проявляються нові, ідеологічно забарвлені акценти в оцінці трилогії. Кілька років тому її вилучили зі шкільної програми: мовляв, це художня реалізація „радянського міфу”, у якому письменник „повторював поширені пропагандистські кліше сталінського мілітаристського психозу”, у ньому „зайве

шукати бодай натяк на смерш та „загороджувальні загони”, про брутальність та жорстокість радянського солдата, який здійснював „визвольну місію”, натомість, мовляв, „проглядається зверхність радянських „визволителів” до Європи”, неприховані „садистські дії червоноармійців, по-натуралістськи ретельно виписані в багатьох батальних сценах, коли нищення ворога викликало неабияку насолоду...” [1, с.177-181]. Залишмо на совісті критика таку інтерпретацію твору, лейтмотивом якого є розмисли бійця Козакова: „Гарно рятувати людей! Краще, ніж убивати!” (ці слова особливо актуальні сьогодні, в умовах збройного протистояння). То порадили б критикові уважніше читати твори письменника.

Д. Павличко розповідає про свою першу зустріч із класиком у Львівському університеті. Його пам'ять зафіксувала деталі портрета автора „Прапороносців”, у якому найвиразніша – усмішка, „якась ніби сумна, загадкова, багатозначна. Та усмішка допомагала мені в трудних ситуаціях упродовж усього життя. Тепер я досить часто бачу її в уяві як щось рідне, начебто з мого дитинства” (с. 135-136). Ця деталь стає наскрізною, неодноразово з'являючись на сторінках тексту, завдяки їй Дмитро Павличко підкреслює свою духовну спорідненість зі старшим побратимом, у якому приваблює найперше любов до України: „Я прагнув зустрічі з ним, я хотів знову побути в сяйві його доброзичливої усмішки. Мені хотілося приступити до нього, як до сповідальниці в церкві, стати навколішки й сказати: „Я люблю Україну так, як ти її любиш!” (с. 137); „... та усмішка була дорожчою за потиск руки автора „Тихого Дону” (с. 136).

У портретописанні усмішка набуває важливого значення. І не тільки у словесному: пригадаймо, скільки віків намагаються декодувати таємничу посмішку Джоконди. Тож напрошуються асоціації з романом Ю. Мушкетика „Яса”. У ньому з гострим відчуттям історичної типовості моделюється образ Самойловича, чому сприяє влучна портретна характеристика з вражаючою психологічною деталлю, що розкриває істинну суть персонажа: оманлива усмішка („найбільший скарб” гетьмана), яка вивела його на вершину влади і є цілковитою протилежністю „щирій, майже дитинній” усмішці Сірка.

Дмитро Васильович, проте, не завжди може утриматися від пафосного тону і деяких сентенцій, зумовлених новочасною ідеологічною атмосферою. Наприклад, своє ставлення до автора „Прапороносців” він пояснює й тим, що його ім’я „Олесь” ще з юнацьких літ асоціювалося з Олесем Томиним (псевдонім „Вітер”) – членом сотні „Дністер”, який неодноразово бував у Павличковій хаті. Дмитро Васильович вбачає навіть зовнішню схожість між Томиним і Гончаром: „Мені здавалося, вони схожі, як рідні брати. Найважливіше – усмішка однакова...” (с. 135).

У тексті чимало висновків, зумовлених даниною новим ідеологічним векторам (приписування собі й О. Гончару антирадянськості, антиросійськості), що може викликати низку питань і сумнівів, з огляду на домінуючу тематику Павличкових творів радянського періоду. Наведемо як аргумент бодай одне з найбільш нейтральних висловлювань: „Характерно, що не тільки література Наддніпрянської України, а й так звана українська галицька література розвивалася під знаком духовного і, сказати б, професійного контакту з росіянами... Російська література всім тим, що вона творить сама і що дає у вигляді перекладу з європейських літератур, допомагала й нині допомагає нам звільнитися від псевдонародності й лжепафосу...” [2, с.398].

Звісно, попередні твердження дисонують із новочасними: „... Гончар так вимовляє це речення (йдеться про письменника Закруткіна. – Л. Ромащенко), як його виголосив би Гоголь, що в кожне російське прізвище укладав елемент іронії” (с. 136); „... я ставився до радянської літератури стримано, в глибині душі негативно” (с. 135); Порівнюючи Олеся Гончара з ректором Львівського університету Є. Лазаренком, робить висновок: „Євген Лазаренко – це опора української наукової еліти, а Олесь Гончар – опора української літератури, що обидва вони ненавидять комуністичний, сталінський режим” (с.138).

Старший побратим уже з перших зустрічей приваблює Д. Павличка насамперед патріотизмом, людською і національною гідністю: „Людська гідність і національна самоповага – це те, що з поведінки Гончара тоді впало мені в око і запам’яталось назавжди” (с. 136).

Дмитро Васильович, зберігаючи певну дистанцію від Олесь Терентійовича (бо, як зізнається, належав, „з одного боку, до шістдесятників, а з другого – до старших письменників” (с. 139)), вважає себе його однодумцем і послідовником (тому й така назва нариса): „Я ніколи не ніс ореолу над його головою, душею чув його душу, намагався бути серед тих письменників, яких називали гончарівцями” (с. 139).

Д. Павличко відзначає роль, яку зіграв Олесь Терентійович у його особистій і письменницькій долі: Олесь Гончар і Андрій Малишко підтримали рішення тодішнього голови правління СПУ Миколи Бажана прийняти двадцятип’ятирічного юнака до Спілки, попри його „складні стосунки з керівництвом Львівської організації СПУ” (с. 136).

Саме Гончару Павличко завдячує тим, що йому пощастило з 1963 р. жити в Києві.

Д. Павличко оприявнює ситуацію, що склалася навколо його перебування на посаді головного редактора престижного журналу „Всесвіт”. Поета змушували подати заяву про звільнення з посади (рішення ЦК КПУ „таємно” підтримав секретаріат Правління Спілки). Він шукав поради в Олеся Гончара і відразу з дружиною поїхав до нього на дачу, але той „мужньо сказав: „Не допоможу, Дмитре! Неможливо” (с. 142). Проте в цьому моменті виявляється певна суперечливість, яку визнає Дмитро Васильович (у щоденнику Олеся Терентійовича наявний запис, що той радив молодшому колезі не подавати заяви), але знаходить їй пояснення: „Може, й казав, але я не почув цього. Я почув тільки одне: „Не зможу допомогти!” (с. 142-143).

Така поведінка старшого побратима спочатку дала підставу, як зазначає Павличко, думати про нього „як про слабку людину, що підкорилася несправедливому судові” (с. 143). Проте згодом прийшло усвідомлення, що „інакше він сказати не міг” (с. 143). Усвідомлення зміцнилося й після знайомства з листом Олеся Терентійовича до Першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького. Копія цього листа, надіслана другом О. Гончара Яковом Оксютою, умонтована в текст спогадів. Цей лист вельми цікавий, оскільки засвідчує принципову по-

зицію автора „Прапороносців”. Дотримуючись відповідних норм етикету у зверненні до високопосадовця („Дорогий Володимире Васильовичу!”, „З глибокою пошаною” (с. 143-145), Олесь Терентійович водночас сміливо висловлює незгоду з рішенням вищих інстанцій, стає на захист часопису і його редактора, удаючись до вагомих аргументів: „... робота журналу „Всесвіт” розглядалась на парткомі й діставала позитивну оцінку, обговорювався „Всесвіт” і на Секретаріаті Спілки письменників СРСР, де відзначалось, що журнал ведеться добре й сприяє інтернаціональній згуртованості прогресивних літераторів, зокрема письменників соціалістичних країн (Ярослав Івашкевич не далі як торік на відкритті Днів радянської літератури у Варшаві назвав журнал „Всесвіт” одним з кращих європейських журналів такого типу” (с. 144)). І, як інші принципові колеги, вважає таке рішення „необґрунтованим і несправедливим” (с. 145).

Заяву про звільнення Д. Павличко написав 22 червня 1979 року, а лист написаний „27 серпня того ж проклятого 1979 року” (с. 143). Проте під самим текстом листа помилково датовано – 27.8.78. Хоча лист написаний із запізненням, поет не вважає його „зайвою, запізною допомогою”, а навпаки, мовляв, „Гончар подає руку” (с. 145) опальному колезі.

Якщо вірити на слово Д. Павличку, за провину йому ставили й факт публікації у „Всесвіті” в Бібліографії творів Олеся Гончара польського видання „Собору” в перекладі Казімежа Трухановського. Наведена в тексті історія з перекладом роману, зробленим з ініціативи Дмитра Васильовича, цікава і в ономастичному плані, пояснюючи відомий топонім.

Казімеж Трухановський – знайомий Павличка, польський письменник, чий прапрадід володів островом на Дніпрі (нині це місце так і називається – Трухановим островом). Одного разу в розмові з колегою Павличко пожартував: „Твої прадіди нічого доброго для України не зробили, але здирали з нас гроші за купання в Дніпрі при березі на Труханівці. Переклади „Собор”, видай у Польщі!” (с. 143). Казімеж прислухався до пропозиції і переклав твір.

Позиція Олеся Гончара на захист Д. Павличка була своєрідною відповіддю на попередні потуги редактора „Всесвіту” захистити автора „Собору”. Згадуючи „антисоборну” кампанію, Д. Павличко наводить розмову із Петром Шелестом, котрий шукав заміни Олеся Терентійовичу на посаді голови Правління Спілки письменників. На спробу такої кадрової ротації Павличко зреагував: „Якщо ви (йдеться про Петра Шелеста. – Л. Ромащенко) хочете залишитися чесною людиною, залишіть Олеся Гончара на посаді голови Спілки письменників. Це для вас великий шанс і, може, єдиний, – залишитися в українській історії порядною людиною” (с. 152), – за що був вигнаний із кабінету Першого секретаря ЦК КПУ.

Д. Павличка захоплює непоступливість автора „Собору” „перед армією пристосуванців і донощиків” (с. 151). Незважаючи на тиск, Олесь Терентійович відмовляється визнати критику на його твір справедливою, що забезпечило б йому кар’єрний успіх, і обирає своєрідну форму протесту – мовчання: „... Гончар мовчить, він зневажає всі спокусливі посягання на його честь, переконаність, самопошанованість. Мовчить, як Бог” (с. 151).

Павличкові мемуари є ніби уточненням, іноді й полемікою зі „Щоденником” О. Гончара, уривки якого вкрапляються в основний текст. Так, коментуючи Гончарів запис від 28 лютого 1969 року про виступ перед курсантами Вищого військово-морського училища на Подолі і згадку про розшук могили Сагайдачного, що мала знаходитися на його території (зі слів Д. Павличка, Олесь Терентійович запросив його на зустріч із курсантами згаданого училища, щоб „за обставин, коли хтось почне критикувати „Собор”, було кому його обороняти” (с. 141)), Дмитро Васильович стверджує: „... я несподівано для себе згубився в зарослях і натрапив на силует каменя, на якому в півночі тільки пальцями відчув різьблені букви. Я був тоді переконаний і переконаний досі, що я наткнувся на могилу гетьмана” (с. 141). У темноті було годі шукати і директор училища пообіцяв, що навесні курсанти візьмуться за пошуки, і він пообіцяв, що повідомить О. Гончара про результат. Але не повідомив. Коли Павличко весною цього ж

року сам пішов шукати могилу – вона зникла, на місці, де її шукали в лютому, був волейбольний майданчик. Тим самим автор мемуарів підводить до думки, що, мовляв, КДБ знало про їхні відвідини території Києво-Могилянки і знищило могилу. Проте виникає ряд питань (Чому не покликав інших подивитися на знахідку? Чому ж не подивитися на знайдений камінь наступного дня, а чекати до весни, щоб те місце забудували майданчиком? Так оперативно?), які дозволяють зробити припущення, що це міфотворчість, намагання видати уявне за дійсне. Звісно, це наша суб'єктивна думка. Що не викликає сумніву, так це бажання Олеся Терентійовича відшукати могилу відомого гетьмана – „знак існування української козацької держави” (с.142), що засвічує його небайдужість до національної історії. Хоч О. Гончар – співець сучасності (винятком становлять хіба що „історико-революційні” романи дилогії „Таврія” і „Перекоп”), але історичні вкраплення, аналогії неминуче знаходимо ледь не в усіх його творах, для прикладу: постать Яворницького і Махна в „Соборі” і „Спогаді про океан” та й сама історія побудови храму – витвору степового козацького зодчества; розповідь про Овідія в „Березі любові” тощо.

Зі сторінок спогадів оприявнюються стосунки Олеся Терентійовича і Дмитра Васильовича, які виходять за межі літературно-професійного спілкування: розповідь про хрестини доньки Павличка – Соломії (згодом відомого літературознавця), на яких були присутні відомі письменники.

Д. Павличко не замовчує й нерозуміння, напруженості у стосунках обох письменників. Йдеться насамперед про мистецькі проблеми, зокрема дискусію про романтизм і реалізм в українській літературі. Поштовхом до неї стала Павличкова стаття про І. Франка, надрукована на прохання „Літературної газети” з нагоди 130-річчя Каменяра. Гончара насторожило в ній висловлювання: Франко „розвіяв назавжди сентиментальну, псевдонародну й псевдоромантичну традицію українського оповідання, яка, проте, відродилася в наші часи під виглядом особливо підсолодженого поетичного романтизму, не маючи, зрозуміла річ, перед собою жодної перспективи” (с. 147). Цей пасаж загального плану, не стосуючись

конкретного адресата, спонукав Олеся Терентійовича написати молодшому колезі лист з метою не конкретизації, а з прагненням захистити майстрів українського оповідання від несправедливих, на його думку, нападок. Аргументи автора „Прапороносців” свідчать (вкотре!) про його обережне ставлення до романтизму як чогось меншовартісного, художньо неповноцінного: „Термін „поетичний романтизм” – невдалий, він штучно сконструйований недоброзичливцями нашої літератури, тими, хто відмовляє їй у життєвій реалістичній правдивості, а от „поетичний реалізм” (термін належить Достоєвському) – це справді реальність, прикметна риса, притаманна багатьом творам української прози, і класичної, і сучасної” (с. 148).

Лист Гончара від 24 серпня 1986 року, опублікований у збірнику його листів, умонтований і в текст Павличкових мемуарів. А от лист-відповідь Павличка, за словами останнього, в архіві Гончара чомусь не знайшли (?). Тож доводиться сприйняти на віру твердження про чорновий варіант листа: „... чорновик зберігся в мене, він був закладений між сторінками „Собору”; відредагований чорновик, в якому дослівно збережена моя відповідь” (с. 148). У чорновику викладена досить гостра позиція Дмитра Васильовича, пояснення, що він мав на увазі: „Надмірне й набридливе вживання здрібнілих словечок, перебільшення (до смішного) звичайних почуттів, культивування патетики там, де обійшлося б і на мовчанці, а головне – творення фальшивого, життям не виправданого ідеалу – ось прикмети нашого родового літературного сентименталізму й не менш родовитої псевдолюбові до народу.” (с. 149). Цікаво, що неодноразово наголошуючи на патетиці як атрибутивній рисі „поетичного романтизму”, Дмитро Васильович і сам грішний (хай уже мені пробачить) – ця патетика просвічується і в його художніх творах, і публіцистичних виступах (особливо), і в цих мемуарах.

Д. Павличко припускає: болісна реакція Гончара на його статтю викликана тим, що, мовляв, Олесь Терентійович уловив у ній натяк на власну причетність до того „особливо підсолодженого поетичного романтизму”, а не лише названих Яновського і Довженка. Проте сам автор мемуарів просто-

вує цю Гончарову підозру. Посилаючись на свою власну статтю „Дар світла й чистоти” (уривки з неї також уживлено в текст), він захищає творчість побратима від „недоброзичливих” людей: „Ніхто не сумнівається в тому, що романи Олеса Гончара – це реалістичні картини, де все підпорядковане гармонії реалістичного опису, виведено незвичайні характери, схоплено драматичну несподіваність і непримиренність конфліктних сил, збережено вірність історичним подіям і деталям, проведено чіткі портретні лінії й т. ін. ” (с. 150).

Досить гостра ситуація склалася навколо виходу з лав КПРС. Відштовхуючись від щоденникового запису О. Гончара від 24 березня 1990 року („Була розмова з другом фронтовиком: як бути з партією? Адже нині для багатьох ідеться про вибір. Павличко закусив вудила і, видно, що вже вирішив для себе: поривати мерщій!” (с.153)), Павличко викладає власну версію. Проте вона може бути сприйнята як намагання виправдатися за оте кусюче „закусив вудила” (за академічним словником, закушувати (закусити) вудила: а) переставати коритися кому-небудь (про коней); б) діяти, робити що-небудь, не стримуючи себе, не усвідомлюючи своїх вчинків).

Зі слів Дмитра Васильовича, він разом з Іваном Драчем та Романом Лубківським приїхали на дачу Гончара і в присутності Валентини Данилівни делікатно просили його позбутися партквитка. Але той відповів: „Для мене це нелегке завдання. Я вступав до партії на фронті. Тоді партія була антифашистською, ми, солдати, всі хотіли бути комуністами” (с. 152-153). Як на мене, така непоспішність і роздумливість митця, навпаки, засвідчує принциповість Гончара, болючий процес ревізії сповідуваних ідеалів, а не звичайнісіньке безболісне пристосуванство, флюгерство, „перекинчество” (як тут не згадати героя відомої комедії, що міняв головний убір, залежно від діючої влади).

Одначе поведінка Гончара викликала в Павличка обурення йі він вибухнув так, що Драч і Лубківський тримали його за руки, боячись, щоб той не вдарив старшого побратима: „Ти – негідник, хочеш пересидіти українську революцію в окопах минулої війни, ти говориш про партію як про святиню Тичини

й Рильського, яких та партія би́ла й калічила! Або ти вийдеш завтра з партії, або я тобі ніколи більше не подам руки!” (с. 153). Недоречний емоційний паса́ж (вперше звертання на „ти”) Павличко невдовзі усвідомив і пока́вся: „... я сам почав розуміти, що повівся зухвало, нетактовно, жорстко повівся з найдорожчою для мене людиною, мені стало соромно і страшно” (с. 153). Після цього інциденту Олесь Гончар написав заяву про вихід із партії, пославшись на протести молоді, серед якої була і його внучка Леся.

Однією з причин напруження у стосунках Д. Павличко вважає небажання Гончара ділитися своїм місцем у літературі, лаврами класика і нетерпимість до критики („не любив чути ні від кого навіть натяку на критику його творчості” (с. 154), – задля справедливості: а кому з літераторів (і не тільки) подобається критика, навіть об’єктивна?). І як приклад наводить кілька епізодів. Під час святкування 175-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича О. Гончар на „настирливі прохання” голови Львівської організації Спілки письменників Романа Лубківського погодився очолити республіканський Комітет щодо вшанування творчості галицького письменника. Під час урочистостей у рідному селі Шашкевича закладали парк і Павличко „мав честь разом із Гончарем садити тополю” (с. 154). Проте репліка Лубківського „Це буде Ваше спільне дерево!” (с. 154) Олесеві Терентійовичу не сподобалась.

Як не сподобався і Павличкове зауваження, що наголос у російській мові у слові „Україна”, як і в українській, на третьому, а не на другому складі, як це прозвучало у виступі Гончара на Днях української культури в Латвії. На репліку, що й у Шевченка є „Україна” („Свою Україну любіть...”), Павличко жорстко відпарив: „... те, що можна Шевченкові, вам не можна!” (с. 155).

І хоч у наведених епізодах проступає нібито не парадний, іконописний портрет письменника, проте вони перевершуються численними схвальними оцінками. Павличкові імпонують і людські риси Олесь Терентійовича („поблажливий”, „добродушний”, „знову бачу людину мудру, освічену, далекоглядну, позбавлену самолюбства, прагнучу зрозуміти свій час і тих

людей, що споріднені були з ним любов'ю до України і до правди” (с. 155)), і художні особливості його творів („Захоплений його багатющою мовою, дорівнятися до якої не міг ніхто з видатних прозаїків України другої половини ХХ ст., зачарований характерами його героїв, чистотою їх моралі й поведінки, у кожній прикметі його письма бачив протест проти антиукраїнства, я жив Гончаревою, тобто ним практикованою, народною аристократичністю” (с. 155).

Павличко неодноразово зізнається у своїй любові до Олеся Гончара як людини-патріота й митця, незважаючи на смуги обопільного „взаємного похолодання”: „... мене з Гончарем нічого не могло розділити за його життя, не розділить і тепер, ніколи не розділить” (сс. 150– 151). Хоча з приводу ставлення до себе не приховує: „Я не належав до Гончарем улюблених поетів, він шанував мене, але любив молодших від мене Івана Драча, Бориса Олійника, Романа Лубківського” (с. 156). Така неприхована самокритичність підкупує.

Заключним акордом у мемуарному портреті можна вважати висловлювання про Олеся Гончара як „совість народу”, „будівничого української державності” (с. 156).

Таким чином, зі сторінок мемуарного нарису Олесь Терентійович постає багатогранною особистістю – як високоморальна людина, видатний письменник, громадський діяч, патріот, якому небайдужа доля України, її історія, мова, культура.

Що ж до всіх спогадів Д. Павличка (третинника, як і „Щоденник” О. Гончара), то вони ще чекають на ретельних дослідників.

Список використаної літератури

1. Ковалів Ю. Соціальний міф і художні реалії в романі «Прапорносці» О. Гончара. Таїни художнього тексту: Зб. наук. пр. Д: Пороги, 2013. – С. 176-182.

2. Павличко Д. Повага, любов, щирість – навзаєм. Павличко Д. Над глибинами. Київ: Рад. письменник, 1983. – С.397-401.

Одержано редакцією – 5.09.2018 р.

Прийнято до публікації – 22.10.2018 р.